

Liturgia online – <http://www.liturgia.hu>

Szerző Dolhai Lajos

Cím A kézbe áldoztatás története

Megjelenés Vigilia 64 (1999/3) 182-189

Tárgyszavak Szentmise, liturgiátörténet, áldozás

Dolhai Lajos

A kézbe áldoztatás története¹

Az ősegyház egységes gyakorlata

A keleti és nyugati egyház hagyományának dokumentumai arról tanúskodnak, hogy az első évszázadokban általános volt a kézbe történő áldoztatás és egészen a IX. századig nem volt szokásban a nyelvre és kovásztalan kenyérral való áldozás.

Már az un. *Pectorius-féle felirat* (II-III.század) is utal a kézből áldozásra, amikor a tenyérben tartott hal szimbólumába rejtve ábrázolja az Eukarisztiát (iktüsz ekhón palamaisz). A felirat szövege kifejezetten is mondja: "...Vedd a szentek üdvözítőjének mézédés táplálékát! Ha éhes vagy, egyél kezeden van a Hal!".²

Tertullian (+215) A bálványimádásról szóló művében utal a kézbe áldozásra. "Istenhez, az Atyához emelni azokat a kezeket, amelyek a bálványok anyja..., azokat a kezeket az Úr testéhez emelni..., amelyek démonoknak adtak testet...Ó kezek, melyeket le kellene vágni".³ A szövegösszefüggésből megtudjuk azt is, hogy Tertullian korholja azokat a keresztényeket, akik bálványokat készítettek, ill. miután a pogány isteneknek bemutatott áldozati adományt érintették, ugyanazzal a kézzel bátorzkodnak érinteni az Úr testét. "Ezeket a kezeket le kellene vágni", így fejezi be kemény figyelmeztetését Tertullian.

Euzébiosz(+339) Egyháztörténetében két helyen is találkozunk a kézbeáldoztatással. A Novatianus féle szakadással kapcsolatban leírja, hogy Novatianus miután kézbe megáldoztatta az ő követőit, arra kényszerítette őket, hogy a hálaadás helyett tegyenek esküt arra, hogy sosem hagyják el őt és nem lesznek Kornéliusz pápa követői.⁴ Egy másik helyen leírja Alexandriai Dionüziusz Róma püspökéhez II. Sixtusz pápához írt levelét, ahol egy olyan személyről beszél, aki érvénytelennek gondolja a keresztségét, szeretné azt megismételteni, de azt is

¹ A tanulmány elkészítésénél nagymértékben felhasználtuk A. Verheul kutatási eredményeit, vö. A.VERHEUL, La communion dans la main, in Les questions liturgiques et paroissiales 50 (1969) 115-122.

² vö. VANYÓ L, Az ókeresztény művészet szimbólumai, Budapest, 1988, 35.

³ Tertullian, De idolatria, 6.fej.

⁴ Euszébiosz, Egyháztörténet, VI. könyv, 18-19. fej.

megjegyzi, hogy olyan valakiről van szó, aki már ismételten "kinyújtotta a kezét, hogy megkapja a szent táplálékot". Az eretnekek keresztségéről szólván így érvel: "Hiszen hallgatta az eukharisziát, a többiekkel együtt mondta az Amen-t, ott állt az asztalnál, kinyújtotta a kezét, hogy megkapja a szent táplálékot, meg is kapta, és hosszú időn keresztül részesült Urunk testében és vérében, nem merném tehát kezdettől fogva megújítani. Ráparancsoltam, hogy szedje össze magát és szilárd hittel meg jó reménnyel közeledjen a szent dolgokban való részesüléshez".⁵

A kézbe áldoztatás legrészletesebb és legszebb leírását a jeruzsálemi Szt. Cirill műsztagogikus katekézisben(IV. szd.) találjuk meg: "Amikor odajárulsz, ne kinyitott tenyérrel és szétfeszített ujjakkal jöjj, hanem bal tenyered legyen jobb tenyered trónja, így fogadd az eljövendő Királyt, és tenyered hajlatába fogadd Krisztus testét, rámondva az Ámen-t. Elővigyázattal szenteld meg a szent test hozzáérítésével szemeidet, ügyelj rá, nehogy valamennyi is elmorzsolódjon belőle. Mert ha valamennyit is elmorzszálsz belőle, az olyan, mintha saját tested egy tagja menne veszendőbe. Mondd meg nekem: Ha valaki aranyport adna neked, nem tartanád-e igen óvatosan, nehogy valami is elveszen belőle, és megkárosodj? Hát akkor nem fogsz-e még sokkal jobban vigyázni, hogy még egy szemernyi se essen el belőle, ami aranyból és drágaköveknél is értékesebb?"⁶.

Ebből a leírásból is láthatjuk, hogy ebben az időben milyen nagy tisztelettel járultak szentáldozáshoz a keresztények, annak ellenére hogy még szó sem volt a nyelvre való áldoztatásról. Ebből az időből, a IV-V. századból más leírások is fennmaradtak, amelyek nagyon hasonlítanak az előbbi leíráshoz. *Mopszvesztiai Tivadar(+428)* kateketikus homiliáiban olvashatjuk a következő leírást: "Amikor valaki közülünk közeledik, összeszedett tekintettel és kinyújtott kézzel...Az a tény, hogy az áldozó mindkét keze ki van nyitva, azt jelenti, hogy ő megértette annak az ajándéknak a nagyságát, amit fogadni kíván. Kinyitja a jobb tenyerét, hogy fogadja az ajándékot, de aláhelyezi a bal kezét, hogy így is kifejezésre jusson a mély tisztelete...A celebráns azután, amikor áldoztat így szól: Krisztus teste. Te így fogsz válaszolni: Ámen!...És amikor kezeidbe fogadtad, imádd a Testet, vagyis ismerd fel annak a nagyságát, aki most a kezekben van..."⁷

Aranyszájú Szt. János(+407) írásaiban is találunk hasonló leírást.⁸ Aranyszájú Szt. János homiliáiból két szöveg különösen is figyelemre méltó. Az Efezusi levélről szóló homiliájában írja: "Mondd meg nekem odamennél-e venni az Eukarisztiát mosatlan kézzel? Úgy gondolom, hogy nem. Inkább nem mennél, mintsem hogy piszkos kézzel közeledj. Ebben a kis dologban ennyire figyelmes vagy, de bűnös lélekkel odamehetsz és veheted az eukarisztiát? Most a kezekben csak rövid ideig tartod az Úr testét, de a lelkedben örökre megmarad". Egy másik beszédében megjegyzi, hogy a "szeráf nem merte megfogni kezével az izzó paraszt, hanem csak

⁵ Euszébiosz, uo., VII, 9, 4.

⁶ Műsztagogikus katekézisek 5,21

⁷ Mopszvesztiai Tivadar, Hom. XVI, 27-28.

⁸ Aranyszájú Szt. János, Hom. 47,

csípővassal fogta meg(Iz 6,6), miközben te kézzel érinted. De ha összehasonlítod a két dolog méltóságát, az eukarisztiáé nagyobb mint azé, amit a szeráf érintett..."

A nyugati egyházatyák írásai⁹ is tanúskodnak a kézbe áldoztatásról. Szent Ambrus(+397) írja: "Kezünkkel tesszük szánkba az ételt...kezünkkel ajánljuk fel és fogadjuk a mennyei szentséget". Bresciai Gaudentius(V.szdz) egyik húsvéti beszéde a kézbe áldoztatás és az Eukarisztia tiszteletének viszonyát elemzi, Ravennában pedig Krizológ Szt. Péter(+451) beszédében így fakad ki: „Mi szegények, akik minden nap kezünkbe vesszük az Úr testét, és azt táplál bennünket és mégsem gyógyulunk ki sebeinkből"(33. beszéd). Szent. Ágoston(+430) egyik beszédében azt ajánlja a híveknek, hogy az Úr testét egymáshoz kapcsolt kezekkel(*coniunctis manibus*) fogadják(Hom.7.)

A VI. század vége felé a *Trullai-i* zsinat már elő is írta(101.kánon), hogy áldozáskor az egyik kezét a másik fölé kereszt alakban kell helyezni.¹⁰ A kézbe áldozás utolsó egyértelmű tanúja a VIII. századból való. A *Capitulare Ecclesiastici Ordinis*-ban olvassuk: "A főpap megáldozatja a népet, akik kinyújtják feléje a kezüket".¹¹ Beda *Venerabilis*(+735) egyik írásában is van még utalás a kézről áldozásra. Egyháztörténetében¹² egy haldokló szerzetes viaticumával kapcsolatban a következőket írja: "Amikor azok ugyanott vele együtt boldogan beszélgettek és tréfálkoztak és már elmúlt az éjfél is, amikor megkérdezte, hogy ott van-e az Eukarisztia. Azt felelték, hogy mi szükség van az Eukarisztiára. Hiszen nincsen szó halálveszélyről, hiszen velünk együtt vidáman beszélgettél. Ő pedig mégis így szólt: hozzátok nekem az Eukarisztiát! És azt kezével fogadva megkérdezte: Vajon kedvesek-e hozzá és nincs valami panaszuk ellene. És így megerősítve a szent útravalóval készült el a másik életre való belépésre."

Körülbelül ugyanebben az időben, mint utolsó tanú a kézbe áldozásról a keleti egyházban, *Damaszkuszi Szt. János*(+749) a *De fide orthodoxa* című művében így írja le az áldozást:" Égő vágyakozással közeledünk hozzá és a keresztrefeszített Úr testét fogadjuk kinyújtott tenyerünkbe, úgy hogy egyik tenyerünk a másik alá van helyezve kereszt formájában".¹³ A keleti egyházak többségében ez a gyakorlat napjainkban is megvan a diakónusok áldozásánál és a hívek esetében az ünnepélyes liturgiák végén az "antidór" osztáskor (=a megáldott, de nem konsekrált kenyér).

A változás évszázadai

Nyugaton a kézbe történő áldoztatás régi gyakorlata csak a papság áldozásánál maradt meg. Szt. *Amandusz Ordo*-ja, amely megőrizte számunkra a VIII-IX. századi pápai liturgiáját, leírja, hogy a püspökök és a papok az oltár bal oldalánál helyezkednek el, a diakónus jobb oldalon; és mindnyájan úgy kapják a konsekrált

⁹ Szt. Ambrus, *Exameron* 6, 9, 69; Gaudentius, *In Exod.*, 31, Chrisologus *Sermo* 33.

¹⁰ MANSI XI, 921-1006.

¹¹ M.ANDRIEU, *Les Ordines Romani du moyen-âge*, Louvain 1951, III, 108(Ordo XV).

¹² BEDA, *Historia eccles.*, IV, 24

¹³ *Damaszkuszi Szt.János, De Fide orthodoxa* IV,13

ostyát a kezükbe, hogy azt ráhelyezik az oltárra. A rubrika így írja elő: "Aztán veszik a püspökök, vagy a papok a főpap kezéből a szentséget, aztán az oltár jobb oldalához mennek és kezüket a szentséggel az oltárra teszik és így áldoznak".¹⁴ "Odajárulva a presbiterek megáldoznak a püspök a legszentebb testet a kezükre teszi, aztán az oltár bal oldalához mennek, azt megcsókolják és áldoznak...A presbiterek és a diakónusok megcsókolva a püspököt és Krisztust testét tőle a kezükbe veszik. Aztán az oltár bal oldalára mennek, hogy megáldozzanak."¹⁵

Meg kell azt is említenünk, hogy abban az időben is, amikor általános volt még a kézből áldozás, a szentségnek kijáró tiszteletmegadásáról is ismételten beszéltek, és különböző intézkedésekkel gondoskodtak az illő tiszteletadásról.¹⁶ A világi híveknek például közvetlenül szentáldozás előtt kezet kellett mosniuk. Külön előírások voltak a nőkkel kapcsolatban. Ők sohasem érinthették az Eukarisztiát közvetlenül kezükkel. Általános gyakorlat volt az, hogy a nőknek fehér vászonkendővel kellett a kezüket betakarniok. Ezt a kendőt "dominicale"-nak hívták. *Arles-i Cezariusz*(+543) egyik beszédében a következőt olvassuk: "Végül is kedves testvérek nem nagy és fáradságos dolog az, amit ajánlok; Azt mondom, amit gyakran látom, hogy csináltak. Minden férfi, amikor áldozni akar, megmossa a kezét, a nők pedig fehér vásznat visznek magukkal, amikor Krisztus testét veszik. Nem nehéz tehát, amit mondom testvérek, hogy a férfiak megmossák vízzel a kezüket és alamizsnával megtisztítják a lelküket, ahogy az asszonyok is a fehér kendőt alkalmazzák, amikor Krisztust testét veszik. Tiszta testtel és tiszta szívvel és jó lelkiismerettel járulnak a krisztusi szentséghez".¹⁷

Az *Auxerre-i* helyi zsinat(578 és 585) határozataiban is elrendeli: „a nőnek tilos letakaratlan kézzel a szentáldozáshoz járulni”.¹⁸

Természetesen a kézből való áldozással kapcsolatban más jellegű nehézségek és problémák is jelentkeztek. Spanyolországban több tartományi zsinat is megemlíti azt, hogy az aki kéri az Eukarisztiát és nem veszi azt rögtön magához, szentségtörőnek kell tekinteni (sacrilego); így például a zaragozai (380) és a toledo-i zsinat(400).¹⁹

De nem ez volt a fő oka annak, hogy a kézbe áldoztatás gyakorlata megszűnt, hiszen még hosszú időn keresztül fennmaradt az egyházban, egészen a karoling korszakig. Az Oltáriszentség tiszteletének erősödésével párhuzamosan erősödött a tiszteletbeli félelem és emiatt egyre gyakrabban elkezdték az eukarisztiát a nyelvre helyezni. A liturgia történészek szerint az áldozási forma megváltozása a IX. században történt. Fennmaradt történeti dokumentumokkal is lehet ezt igazolni. Így

¹⁴ M.ANDRIEU, im. II, 165.

¹⁵ uo. II, 335.

¹⁶ Hasonló előírások találhatóak a keleti egyházban is, pld.:Atanasziosz , Ep.heort. 333. évben, Chrizosztomosz, in Ep. hom. 3,4.

¹⁷ Arles-i Cezarius, Sermo CCXXVII., rövidebb formában egy másik beszédében ezt írja: "Valóban testvérek, amikor a templomba akarunk belépni, hogy megáldozzunk, először mossuk meg a kezünket, az asszonyok pedig, amikor az oltárhoz járulnak fehér gyolcsot visznek, hogy abba fogadják Krisztus testét."(Sermo CCXXIX, De natale templi).

¹⁸ 36. kánon, MANSI III, 915.

¹⁹ 3. és 14. kánon, MANSI III, 634 és 1000.

például 839-ben a Cordovai tartományi zsinat határozatában ítéli el egy Cassianus nevű pap közösségét, akik ragaszkodtak a kézből való áldozáshoz és nem gyakorolták a nyelvre való áldoztatást.²⁰ Frank területen az első egyértelmű határozatot a *Rouen-i zsinat*(878) dokumentumaiban találjuk: "a papok egyetlen világinak és nőnek ne tegyék az Eukarisztiát a kezébe, hanem a szájába ezekkel a szavakkal: Krisztus teste és vére szolgáljon bűneid bocsánatára és az örök életre".²¹ Az Oltáriszentség még másképpen is fokozott tiszteletben részesült: ezidőtájt kezdték használni a kovásztalan kenyeret. Nyugaton Hrabanus Maurus(+856) az első szavahihető tanúja annak az - azóta általános gyakorlatnak, hogy csakis kovásztalan kenyeret használnak az eukarisztia megünneplésekor.²² A vékony fehér ostya, mondja, a legjobban alkalmas a szent színeket megillető tiszteletteljes bánásmódra. A kovásztalan kenyér, az "ostya" sokkal kevesebb morzsával jár, mint a kovászos, amellett hófehér, jobban szimbolizálja a tisztaságot, mellyel vételére járulni kell. A szemléletváltásra utal az is, hogy eddig állva áldoztak, most már térdelve, és korláttal választották el a szentélyt a néptől, mely a középkor folyamán egyre nagyobb lett, míg az áldozások gyakorisága egyre csökkent.

A X. századtól kezdődően már csak a pap és a diakónus áldozhatott kézből. Az egyik X.századi szertartáskönyvben a püspöki mise liturgiájában a rubrika már egyértelműen fogalmaz, amikor azt mondja: "a hívek szájukkal fogadják Krisztust testét"(ore accipiunt corpus Christi).²³

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a kézbe áldoztatás megszűnését és a nyelvre való áldozás elterjedését az Oltáriszentség tiszteletének koraközépkori megerősödése hozta magával.

A gótikus lelkiség hatására ez a későbbiekben mégcsak fokozódott. Ekkor vezetik be a szentmisébe az Úrfelmutatást, az elevatiót, hogy mindenkit figyelmeztessenek az imádás kötelezettségére. Azután ez az a korszak, amikor a liturgia végzése egyre inkább csak a klérus feladata lesz. A hívek már nem léphetnek be a templom szentélyébe, az adományokat nem felajánláskor, hanem mise előtt kell az oltárhoz vinni. Az énekeket már csak a schola énekli, a hívek könyörgése kimaradt a szentmiséből, a kánont már csak halkán imádkozza a pap és egy olyan nyelven, amelyet a hívek egyre kevésbé értenek. Mindezek következtében egyre inkább csökkent az áldozások gyakorisága. Még 813-ban a tours-i reformzsinat kimondotta, hogy nem tekinthető kereszténynek az, aki karácsony, húsvét és pünkösd ünnepén nem áldozik. Mint buzdítást az acheni zsinat, 836-ban még a minden vasárnapon történő áldozást sürgette, a gótika újszerű felfogását legjobban Petrus Blosius karthauzi író jellemzi 1200 körül: „A gyakori vétel megvetést szül, a ritka vétel tiszteletet gerjeszt a Szentség iránt." A korszaknak megfelelően az emberek egyre

²⁰ vö. Hefele, Konzilgeschichte IV, Freiburg 2, 1879, 99.

²¹ 2. kánon, MANSI X, 1199.

²² De institutione clericorum 1,31

²³ Andrieu, im. II, 361(Ordo X).

ritkábban és egyre nagyobb tiszteletadással áldoztak. Az ember méltatlanságát hangsúlyozván már gondolni sem mertek arra, hogy az Eukarisztiát kézzel érintsék.

A II. Vatikáni zsinat után

Nem sokkal a Liturgikus konstitúció megjelenése után néhány ország püspöki kara hivatalosan is kérte, hogy a Szentszék engedélyezze a kézbe történő áldoztatást, amint ez a kereszténység első századaiban is szokásban volt. VI. Pál pápa a kérdés tanulmányozásával megbízta a zsinati liturgikus reformokat irányító Bizottságot (Consilium), amely az ügyben körkérdést intézett a világ püspöki karaihoz(1968.okt.28). A püspöknek, titkos szavazással élve, három kérdésre kellett válaszolni a kézbe áldoztatás bevezetésével kapcsolatban. A püspökök döntő többsége nem-mel válaszolt a feltett kérdésekre (Vezessék-e be a kézbe áldoztatást? Ad experimentum engedélyezzék-e kisebb közösségekben? A hívek hogyan fogadnák az áldozásnak ezt a formáját?). A püspöki karok válaszait a Bizottság összegezte és tanulmányozás céljából átadta a Szentatyának(1969.márc.10).

A kézbe áldoztatással kapcsolatban három római dokumentum jelent meg. Az Istentiszteleti Kongregáció *Memoriale Domini* kezdetű, első intsrukciója (1969. máj. 29) mintegy válasz akart lenni a körkérdéssel kapcsolatos nehézségekre. A dokumentum nem engedélyezi általánosan a kézbeáldoztatást, hanem csak az egyes püspöki karok kérése alapján, és a kérés alapos kivizsgálása után. A dokumentumhoz mellékletként csatolták összefoglalt liturgikus és pasztorális normákat, amelyeket a kézbeáldoztatásnál meg kell tartani. A 7 pontban összefoglalt normák tulajdonképpen a Francia püspöki kar részére készültek, akik elsőként kérték a kézbeáldoztatás lehetőségét. A másik jelentős dokumentum *Immensae caritatis* kezdetű utasítás, amit a Szentségi Kongregáció adott ki 1973. január 29-én. Ez utóbbi az áldozással, ill. áldoztatással kapcsolatban négy kérdésre vonatkozóan ad kötelező eligazítást: 1. A rendkívüli áldozatókról, 2. A napi kétszeri szentáldozás lehetőségének kiterjesztéséről, 3. A betegek és öregek szentségi böjtjéről. 4. A Oltáriszentség tisztelete és a kézbeáldoztatás. A Kongregáció dokumentumainak tartalma röviden a következő: A szentáldozásnál tartsuk meg azt a szokást, hogy a konsekrált kenyeret az áldozók nyelvére tesszük. Ezt a szokást több évszázad hagyománya támogatja. A püspöki konferenciák azonban úgy határozhatnak, hogy az apostoli szentséktől kapott megerősítés után területükön a szentáldozás kiszolgáltatható az átváltoztatott kenyérnek a hívek kezébe való helyezésével is. ez esetben is elejét kell venni a tiszteletlenség veszélyének és annak, hogy ez a gyakorlat a hívek lelkében téves véleményeknek adjon tápot az Eukarisztiával kapcsolatban. A szentáldozást mindkét esetben jogosult szolgálattevőnek kell kiosztania, aki a szentostyát az áldozónak felmutatja, majd odanyújtja, miközben Krisztust teste formulát mondja, amire hívőnek Amen-nel kell válaszolni. Az Istentiszteleti Kongregáció harmadik dokumentumát 1985. április 3-án adták ki (*La communion dans la main* címmel, francia nyelven). Az addigi tapasztalatok alapján újra összefoglalja a

kézbe áldoztatásra vonatkozó liturgikus és pasztorális jellegű előírásokat és tanácsokat. Ezeket az előírásokat az engedélyezés kihirdetésekor minden püspöki karnak megfelelő módon közölni kell.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar, az istentiszteleti Kongregációtól kért és megkapott engedély alapján, 1986. júniusi konferenciáján döntött a kézbeáldoztatásról és engedélyezte folyó év szeptember 1-ével a kézbeáldoztatás lehetőségét. Az új gyakorlat bevezetése előtt a püspöki kar körlevélben fordult a papsághoz és a hívekhez. A körlevél, két kiegészítéssel, lényegében magyar fordításban közli a Kongregáció által meghatározott szabályokat. A körlevél az általános buzdítás mellett megjegyzi, hogy "ezek a szabályok azt a célt szolgálják, hogy emlékeztessenek az Oltáriszentség iránti tisztelet kötelességére, függetlenül a módtól, ahogyan a szentáldozáshoz járulunk". Az első és az utolsó szabály a legfontosabb. Az első előírás szerint a kézbe áldoztatásnak ki kell fejeznie, amiként a nyelvre történő áldozásnak is, a tiszteletet Krisztus valóságos jelenléte iránt az Eukarisztiában. Ezért hangsúlyozni kell, miként ezt az egyházatyák is tették, a hívő gesztusának méltóságát, nemességét. Az utolsó előírás fontosnak tartja megemlíteni, hogy "a híveket hagyni kell, hogy teljesen szabadon válasszák az áldozás egyik, vagy másik módját". A püspökkari körlevél egyik kiegészítő szabálya előírja, hogy kézbeáldoztatásnál is a ministránsnak tartania kell az áldoztató paténát, a másik pedig kézbe történő áldoztatásnál megtiltja a két szín alatti áldozást.